

Warszawa, 30 kwietnia 2022 roku

prof. dr hab. Zbigniew Izdebski

Uniwersytet Warszawski

Wydział Pedagogiczny

Katedra Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Seksuologii

Ocena rozprawy doktorskiej

Pana mgr Czesława Gerarda Toboły

„Funkcjonowanie społeczno-emocjonalne a seksualność młodzieży niedostosowanej społecznie z lekką niepełnosprawnością intelektualną”

napisanej pod kierunkiem dr hab. Remigiusza Kijaka, prof. ucz

Recenzja przedstawionej mi do oceny rozprawy doktorskiej „Funkcjonowanie społeczno-emocjonalne a seksualność młodzieży niedostosowanej społecznie z lekką niepełnosprawnością intelektualną” autorstwa Pana magistra Czesława Toboły została przygotowana na wniosek Rady Wydziału Pedagogiki Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu. Została ona skonstruowana zgodnie z Ustawą z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Podjęty w dysertacji przedstawionej do recenzji temat „Funkcjonowanie społeczno-emocjonalne a seksualność młodzieży niedostosowanej społecznie z lekką niepełnosprawnością intelektualną” jest ważny z kilku powodów. Problematyka osób z niepełnosprawnością, w tym z niepełnosprawnością intelektualną, zajmuje coraz więcej miejsca zarówno w realizowanych badaniach społecznych, jak i pracach teoretycznych, jednakże zagadnienie seksualności tej grupy jest tematem nadal relatywnie rzadko podejmowanym. Połączenie tych obszarów z problematyką niedostosowania społecznego jest jeszcze większym utrudnieniem w realizacji projektu, którego podjął się Pan magister Czesław Toboła. Należy bowiem podkreślić, że doświadczenia seksualne młodzieży niedostosowanej społecznie odróżniają się od tych, które obserwujemy w populacji polskich nastolatków. Cechą szczególną tych doświadczeń jest wczesne, impulsywne podejmowanie różnych form aktywności seksualnej, często o charakterze ryzykownym. Badanie

seksualności nie należy do tematów łatwych, a połączenie tych trzech obszarów wskazuje, że Doktorant wybrał niełatwą ścieżkę rozwoju naukowego. Temat podjęty przez Pana magistra Czesława Tobołę oceniam jako trudny, ambitny i ważny z punktu widzenia nauk społecznych, w tym pedagogiki specjalnej, pedagogiki seksualnej i pedagogiki resocjalizacyjnej.

Ocenę niniejszej pracy podzielono na trzy części. Wyróżniono część formalną, część oceny merytorycznej i konkluzje stanowiące pewien rodzaj podsumowania z wyraźnym sformułowaniem opinii i wniosku skierowanego do Rady Wydziału Pedagogiki Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.

Rozprawa doktorska przygotowana została w sposób klasyczny. Składa się ze wstępu, założeń teoretycznych, części metodologicznej, części odnoszącej się do prezentacji uzyskanych wyników oraz wykazu bibliograficznego, spisu tabel i rysunków oraz załączników. Całość pracy liczy blisko 400 stron. Układ i warstwa estetyczna pracy nie wzbudza większych zastrzeżeń. Tabele i rysunki są czytelne, zaś poszczególne części pracy przejrzyste. Ocena proporcji między poszczególnymi rozdziałami, nie wzbudza zastrzeżeń. Praca została podzielona na część teoretyczną i część metodologiczną. Warstwę językową, leksykalną i stylistyczną należy uznać za poprawną, choć zdarzają się błędy. Autor w miarę dobrze posługuje się pojęciami badawczymi i terminami z obszaru nauk społecznych. Rozprawa wpisuje się w interdyscyplinarny dyskurs nad problematyką niepełnosprawności i osoby z niepełnosprawnością. Autor również dobrze posługuje się pojęciami z obszaru badań aksjologicznych. Strukturę rozprawy, a więc kolejność jej rozdziałów uważam za poprawną i nie wnoszę zastrzeżeń.

Autor podjął w rozprawie próbę analizy współzależności pomiędzy funkcjonowaniem społeczno emocjonalnym oraz wybranymi czynnikami demograficznymi a funkcjonowaniem seksualnym. Powyższą relację postanowił przedstawić na kanwie uwarunkowań związanych z pozostawaniem w izolacji wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego. Biorąc pod uwagę, iż podmiotem analiz są osoby z niepełnosprawnością intelektualną stopnia lekkiego czyni to pracę ciekawą i bardzo ważną z pedagogicznego punktu widzenia..

Podjęta tematyka należy bez wątpienia do aktualnych i ważnych. Wybór problemu badawczego świadczy zatem o tym, że Doktorant interesuje się współczesnymi zagadnieniami z obszaru pedagogiki i stara się tworzyć rozumieć wzajemne powiązania analizowanych w pracy kategorii. Problem zasygnalizowany w tytule koresponduje z treścią rozprawy. Złożone cele, choć ze zróżnicowaną starannością, zostały zrealizowane.

Doktorant dokonał eksploracji zagadnienia funkcjonowania seksualnego i społeczno-emocjonalnego wychowanków Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych, zróżnicowanych ze względu na posiadaną niepełnosprawność intelektualną. Praca jest ważną próbą opisu zagadnienia funkcjonowania seksualnego osób niepełnoprawnych w warunkach izolacji zakładowej. Nie ma zbyt wielu badań w tym zakresie, dlatego też jest to główna przesłanka, aby uznać wybór tematu za wartościowy. Doktorant dość szeroko obrazuje złożoność problemów przed jakimi stają osoby niedostosowane społecznie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Na wartość recenzowanej pracy składa się, w moim przekonaniu, połączenie czterech elementów. Po pierwsze, Doktorant podejmuje ważny problem funkcjonowania człowieka z niepełnosprawnością intelektualną znajdującego się w sytuacji izolacji instytucjonalnej. Cenne jest to, jak wcześniej wspomniałem, że Autor łączy ze sobą kilka złożonych zjawisk – niepełnosprawność, niedostawanie społeczne i seksualność. Po drugie, praca stanowi istotny głos w dyskusji o potrzebie przededefiniowania pojęcia seksualność w odniesieniu do osób niedostosowanych z niepełnosprawnością intelektualną oraz nakreśla pożądane kierunki tej ewolucji. Po trzecie, Autor przeprowadził ciekawe badania. Po czwarte zastosowanie metodologii ilościowej dostarcza ważnego materiału do analiz.

Z uwagą zapoznałem się z częścią teoretyczną pracy i mam do niej kilka uwag. Doktorant, choć opisuje zagadnienie niepełnosprawności, nie odnosi się wystarczająco do dostępnych w literaturze prac. Rzadko stosuje odniesienia do literatury zagranicznej i polskich prac o zasięgu międzynarodowym. Niekiedy zaprezentowana analiza jest wręcz skąpa, poznawczo niezaangażowana. Mam takie wrażenie, jakby Doktorant miał trudność z analitycznym i krytycznym osądem poglądów na opisywany temat oraz płynnością w analizie. Niektóre części wywodów są jakby swobodną notatką o problemie, materiałem przygotowanym do późniejszej analizy. Ciekawa jest natomiast tabela numer 4 w rozdziale teoretycznym. Dobrze, że Doktorant odniósł się do różnych ujęć niepełnosprawności i – choć uczynił to zaledwie w krótkim zestawieniu tabelarycznym - to i tak można uznać, że zestawienie to ma wartość analityczną. Takich, dobrych eksploracyjnie, fragmentów w pracy brakuje.

Widać braki warsztatowe Doktoranta w formułowaniu i prezentowaniu zagadnień, nadaniu im właściwej rangi, konsekwencji w rozwijaniu wątków merytorycznych, jak również oddzielaniu przedmiotowych rozważań i powracaniu do podjętych już wątków. Wysoko oceniam natomiast precyzję magistra Czesława Toboły w zakresie objaśnienia używanych terminów, zwrotów, skrótów.

Dokonując ogólnej oceny rozdziałów teoretycznych można stwierdzić, że mają one w niektórych fragmentach charakter nieuporządkowany, niekiedy przypadkowy. Autor przytacza liczne dane (z różnych okresów) dotyczących poszczególnych zagadnień, nie uzasadniając doboru tych problemów. Poza chaotycznością analizy i jej ogólnikowością, niejednorodnym zakresem przytaczanych danych, za istotny mankament niektórych podrozdziałów można uznać brak idei przewodniej wywodu, eklektyczność i niejasność. W ten sposób oceniam rozdział 1.2, 1.3, 1.4. Zaś bardzo dobry jest rozdział 1.1, 1.5, 1.6, 1.7. Biorąc pod uwagę powyższe, ogólna ocena części teoretycznej pracy jest trudna do jednoznacznej oceny bowiem są w niej zarówno fragmenty słabe jak i dobrze opracowane.

W części wstępnej do pracy Autor pisze, cytując za Mieczysławem Cioskiem, iż „(...) zmianom w sferze emocjonalnej młodzieży może towarzyszyć gwałtowny wzrost negatywnych stanów psychicznych, złe samopoczucie oraz impulsywność” (s. 8). Dla mnie taki fragment pracy niczego nie wnosi, tym bardziej na poziomie wstępu. Doktorant nie bada przecież wszystkich procesów, a wstęp do dysertacji powinien dotyczyć obszaru badawczego, którego doktorat dotyczy. Takich ogólnikowych fragmentów jest więcej. Są też oczywiście stwierdzenia bardzo cenne. We wstępie czytamy np. iż „(...) obniżenie samooceny, brak reakcji na oddziaływania poprawcze, stopień wrażliwości na uwięzienie, nasilenie agresywnych zachowań i zaburzeń seksualnych”, związane są ze skutkami izolacji zakładowej (Doktorant cytuje m.in. Pierzchałę, 2016, Szałańskiego, 2008). W ten sposób powstaje we wstępie pewne tło teoretyczne, na którym opiera się konstrukcja badań. Moim zdaniem Doktorant niezbyt klarownie dokonuje omówienia tej konstrukcji teoretycznej. Można oczywiście domyślać się jaki jest zamysł teoretyczny, ale nie jest to zadanie recenzenta czy czytelnika tej pracy – jest to zadanie Autora. Mogę oczywiście uznać, że Doktorant wybiera pewną koncepcję teoretyczną i jest to Jego prawo. Jeżeli za mainstream uznaje jedynie szkołę neoklasyczną, to należałoby to zaznaczyć. Poza tym w założeniach nie uwzględniono tych zakresów teoretycznych, a jedynie luźno wskazano na ich interpretacyjny potencjał. Wymagałbym jednak większej samodzielności Autora w tym zakresie.

Rozdział 1.1 choć dobry, nie jest wolny od błędów. Nie mogę jednak nie napisać o tym, iż Autor we wręcz luźny sposób, zestawia ze sobą całkiem odmienne koncepcje teoretyczne. Na przykład na stronie 10 łączy w opisie niepełnosprawności intelektualnej badacza z nurtu studiów nad niepełnosprawnością (R. Kijak) z badaczem nurtu socjologii medycyny (K. Kirejczyk). To błąd – może mniejszy gdyby Autor zaznaczył, iż wybiera eklektyczną interpretację – większy, gdy tego komentarza brakuje. Nie powinno się w tak dowolny sposób łączyć ze sobą faktów.

Szczególnie doceniam zamierzenia Autora w podrozdziałach 1.6 i 1.7. 1.6. „Samooceńa i jej znaczenie w funkcjonowaniu społeczno-emocjonalnym” oraz 1.7. „Kontrola emocji i jej znaczenie w funkcjonowaniu społeczno-emocjonalnym”. Są one dobrze napisane i związane z tematem pracy.

Rozdział drugi dotyczy koncepcji seksualności jej uwarunkowań, zmienności i wpływów. Ciekawy, choć niewykorzystany dostatecznie, jest rozdział 2.1. „Seksualność człowieka w rozważaniach filozoficznych Michela Foucaulta”. Widzę oczywiście zależność powiązań, które tworzą konstrukcję teoretyczną pracy, brakuje mi nadal zinterpretowania tej konstrukcji.

Zaprezentowana koncepcja jest wartościowa – rzadko bowiem realizuje się projekty badawcze uważane w polskiej rzeczywistości jako tabu. Mamy tutaj kilka jego elementów. Przede wszystkim jest to podmiot badań, którym jest osoba z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, posiadająca dodatkowo diagnozę niedostosowania społecznego. Badania dotyczą poznania poziomu funkcjonowania seksualnego i społeczno - emocjonalnego tych osób, rozstrzygnięte zostają wzajemne powiązania tych procesów a całość rozpatrywana na foucault’owskim gruncie instytucji totalnej, izolującej, przez co deprecjonującej potrzeby seksualne wychowanków. Dobór teorii jest jak prawidłowy, jednakże, w niektórych miejscach, Doktorant nie dostrzega powiązań, błędzi, sztywno trzyma się koncepcji zawartych w pracach swojego Promotora. Rozdział 2.2. jest praktycznie zbudowany z cytatów Jego publikacji. Doceniam prace badawcze Promotora i jego konstruktywnego wpływu na subdyscyplinę pedagogiki specjalnej, jednak Doktorant powinien wykazywać większą samodzielność w doborze i interpretacji.

Bardzo udany jest natomiast rozdział 2.3 – tutaj też jest ogrom cytatów, nie mniej jednak widać większą samodzielność Doktoranta w analizie treści. Doktorant wykorzystuje model seksualności Seligmana, konsekwentnie odnosząc się do niego w badaniach własnych, jednak nie uniknął przy tym błędów. Niestety, mam kilka krytycznych uwag do treści zawartych w pracy na stronach 44-47. Niektóre z treści tam przedstawionych są mało precyzyjne, a z niektórymi można polemizować. Chciałby jednak wyrażanie zaznaczyć, iż Rozdział 2.3., pomimo pewnych błędów, ma duży potencjał i uważam go za dobrze napisany, choć niektóre kwestie wymagają wyjaśnienia. Bardzo ciekawy jest rozdział 2.4. Autor wykorzystuje w nim już wcześniej opisane zagadnienia, łączy je w spójne fragmenty, tworząc logiczną całość.

Rozdział trzeci jest dobrze napisany, choć i tu można wskazać na fragmenty słabsze, chwilami niezrozumiałe. Autor powołując się na innych autorów, niekiedy nie poddaje analizowanych treści krytycznej ocenie, np. fragment cytowany za E. Pieńkowską „(...)

seksualność tych osób nie jest nadal wsparta edukacją, poradnictwem, terapią oraz interwencją kryzysową na wypadek pojawiających się problemów”. Oczywiście mamy problem z realizacją treści seksuologicznych w formach dobrze opracowanej edukacji szkolnej, nie mniej jednak, po co cytować takie treści skoro one nie są ani związane z tematem dysertacji ani chyba do końca nie są przemyślane przez samego Autora.

Rozdział „Przymusowa izolacja społeczna, jako czynnik zaburzający funkcjonowanie seksualne młodzieży przebywającej w instytucji totalnej” jest dobrze powiązany z tematyką pracy. Wyczuwam, że treści resocjalizacyjne są dla Autora bliższe, jednak i w tym obszarze pojawiają się niejasności związane z interpretacją rozwoju psychoseksualnego np. z masturbacją (s 69). Rozdział jest opracowany w zasadzie poprawnie. Nie jest dla mnie jasne odnośnienie się do Koncepcji Konopnickiego sprzed 50 lat. Uwarunkowania rozwoju niedostosowania są już obecnie inne. Oczywiście cenne jest, że Autor odnosi się do wcześniejszych badań, ale nie czyni tego z dystansem, tylko zestawia ze sobą dane równoległe badania współczesne i sprzed pół wieku.

Pozostałe uwagi merytoryczne dotyczące analiz teoretycznych:

- spis treści jest przemyślny, zawiera jasne podtytuły, które tworzą spójną całość,
- generalnie w pracy udało się zachować pewną płynność przejścia z jednego do drugiego zagadnienia, choć zdarza się, że wywód Autorski jest „poszarpany” i często nie zachowuje ciągłości narracji,
- brak jest jasnych podsumowań prowadzonych rozważań, co ułatwiłyby czytelnikowi lepszą orientację w podejmowanych przez Autora zagadnieniach,
- budowa wewnętrzna samych rozdziałów jest poprawna, choć są niejasności, o których wspominałem powyżej,
- brak zastosowania odstępów między akapitami, powoduje niekiedy zgubienie wątku,
- zdarza się brak źródeł w bibliografii, niekiedy brakuje podania numeru strony,
- niektóre rysunki są wklejane ze źródeł, to nie jest błąd, ale wówczas nie należy pisać „opracowanie własne na podstawie...” tylko podać źródło (np. Rysunek ze strony 84).

Część metodologiczna to dobrze opracowane założenia badawcze. Szczegółowo został zaprezentowany przedmiot badań, którym jest funkcjonowanie seksualne oraz funkcjonowanie społeczno-emocjonalne młodzieży niedostosowanej społecznie z lekką niepełnosprawnością intelektualną, przebywającej w Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych, czyli w warunkach przymusowej izolacji społecznej, spowodowanej

umieszczeniem w placówce resocjalizacyjnej oraz zbadanie, czy zachodzi istotny statystycznie związek między życiem osób badanych w tych warunkach a ich funkcjonowaniem seksualnym. Jak wskazuje Doktorant „miejsce badań nie jest przypadkowe”. Wybrano na nie Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze ze względu na przebywanie w tych placówkach młodzieży niedostosowanej społecznie, zarówno w normie intelektualnej, jak i z lekką niepełnosprawnością intelektualną.

Koncepcja dotycząca założeń badawczych została przygotowana i zobrazowana (tabela 11.) ze starannością, zarówno jeśli chodzi o dobór metod, technik jak i narzędzi badawczych. Można powiedzieć, że jest to koncepcja nowatorska, zwłaszcza jeśli chodzi o zastosowane opracowanych przez Autora piktogramów tworzących w założeniu spójny z tekstem narzędzi badawczych, system. Należy tu docenić ogromny wkład Doktoranta w ich bardzo szczegółowe opracowanie. Widać jego ogromną pasję i zaangażowanie. Odnoszę też wrażenie, że Autor lepiej czuje się w zakresach zadań, które wymagają konkretyzacji, gorzej zaś w zakresach interpretacyjnych i koncepcyjnych.

Autor dysertacji zaproponował bardzo obszerną, wielowątkową koncepcję metodologiczną badań własnych, co zasługuje na duże uznanie. Z drugiej jednak strony ta nowatorska koncepcja budzi liczne wątpliwości:

1. problematyka badawcza - z tytułu pracy "Funkcjonowanie społeczno-emocjonalne a seksualność młodzieży niedostosowanej społecznie z lekką niepełnosprawnością intelektualną" wnioskujemy, że Autor zamierza badać relacje między wymienionymi zmiennymi, wydaje się zatem zbędne mnożenie pytań diagnostycznych dotyczących zmiennej niezależnej "funkcjonowanie społeczno-emocjonalne" i zależnej "funkcjonowanie seksualne" oddzielnie w odniesieniu do osób w normie intelektualnej, i oddzielnie dla wychowanków poniżej tej normy; zarówno dla klarowności prezentowania koncepcji projektu i jak i prowadzenia analiz wystarczyłyby pytania dotyczące relacji między zmiennymi szczegółowymi;
2. zasady etyki badań - Autor stwierdził, że "Badania, jakie prowadzono w niniejszej pracy, uzyskały akceptację osób badanych, przy uprzedniej akceptacji dyrektorów placówek, w których je prowadzono", pojawia się jednak pytanie, czy rodzice lub opiekunowie prawni także udzielili zgody na badania - zrealizowany projekt badawczy nie mieści się bowiem w zestawie badań proceduralnych przewidzianych dla wychowanków placówki; Autor stwierdza, że "Zapewniono osoby biorące udział w badaniach o anonimowości", jednakże poczucie anonimowości respondentów poddanych badaniu grupowemu było

całkiem inne niż tych (wychowanków z lekką niepełnosprawnością intelektualną), których poddano indywidualnemu badaniu;

3. zróżnicowana procedura badań, która w przypadku respondentów w normie intelektualnej miała charakter ankiety audytoryjnej (treść była dodatkowo odczytywana przez badacza), zaś w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością było to badanie indywidualne) wzbudza wątpliwość o porównywalność uzyskanych wyników, o zróżnicowaną wiarygodność wyników w dwóch, innych pomiarach;
 4. w badaniu pilotażowym wzięło udział aż 130 wychowanków - powstaje pytanie, z jakiego powodu tyle osób zostało poddane badaniu narzędziem, które być może było wówczas jeszcze niedoskonałe;
 5. dobór metod badawczych i zestawu narzędzi badawczych, konstrukcja zestawu narzędzi badawczych:
 - opracowanie graficzne piktogramów - niektóre rysunki przeznaczone do badania osób z niepełnosprawnością nie są tożsame z treścią pytań, np.: pyt 1. (KWPS) dotyczy odbywania stosunków seksualnych, zaś piktogramy ograniczają się do stosunków waginalnych i analnych i z osobami dorosłymi; pyt 11. dotyczy kontaktów seksualnych z osobami w wieku ochrony prawnej, a na piktogramie przedstawiono tylko postać dziewczęcą; pytanie 21. dotyczy zadawania bólu, przykrości fizycznej lub psychicznej, zaś piktogram sugeruje tylko przemoc fizyczną;
 - konstrukcja narzędzi własnych:
 - Kwestionariusz Wybranych Preferencji Seksualnych (KWPS) i Kwestionariusz Tożsamości Seksualnej (KTS) nie są precyzyjnie dopracowane, co ma szczególne znaczenie podczas badań osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną, przykładowo: kafeteria nie wyczerpuje możliwości odpowiedzi, zatem wnioski z badania stają się wątpliwe i mają ograniczony walor poznawczy, np. na pytanie: "Czy w ostatnim pół roku myślałeś/aś wyłącznie o kontaktach seksualnych z osobą przeciwnej płci?"
 - TAK
 - NIE",gdzie odpowiedź "nie" oznacza zarówno to, że respondent nie myślał o tym w ciągu minionych 6 miesięcy, bądź nie myślał o tym wyłącznie, nie myślał o kontaktach z osobą płci odmienniej, jak i to, że nie myślał wcale o jakichkolwiek kontaktach seksualnych;
- pytanie: "Gdzie najczęściej uprawiasz masturbację?"

- W łóżku
- W toalecie
- W pokoju, pod prysznicem, lub w innym bezpiecznym miejscu, w którym można czuć się swobodnie bez obawy, że ktoś się nagle pojawi
- Nigdy nie uprawiałem/am masturbacji"

odnosi się do terażniejszości, zatem powinno uwzględniać w kafeterii odpowiedź, że teraz już się nie masturbuje, ale masturbował się w przeszłości, dodatkowo nie wyczerpuje możliwych miejsc masturbacji, np. warsztaty szkolne, stołówka, zatem powinno zawierać np. możliwą odpowiedź "inne miejsca";

- dyspozycje zawarte w pytaniach nie zawsze są precyzyjne, np. "Czy w ostatnim pół roku myślałeś/aś często o kontaktach seksualnych z osobami przeciwnej płci?", ponieważ „często” jest miarą subiektywną; "Czy kiedykolwiek odbyłeś/aś stosunek seksualny?"- nie sprecyzowano czy chodzi o stosunek waginalny, oralny, analny, czy jakiegokolwiek z nich, zatem każdy z respondentów samodzielnie zinterpretuje definicję stosunku seksualnego i w ten sposób wyniki różnych osób nie będą porównywalne, a już z pewnością nieporównywalne z odpowiedziami osób z niepełnosprawnością intelektualną, którym pokazano jedynie piktogramy przedstawiające kontakty waginalne i analne z osobami dorosłymi;

- pytania są tak postawione, że respondent, mimo szczerych chęci nie jest na nie w stanie udzielić prawdziwej odpowiedzi, ponieważ dotyczą np. przeżyć innych osób, np. "Czy w ostatnim pół roku podczas kontaktu seksualnego Ty i Twój partner/ka tak samo odczuwał/a przyjemność podczas kontaktu seksualnego:

- TAK
- NIE"

narzędzia innych autorów (Polska Wersja Zrewidowanego Inwentarza Orientacji Socjoseksualnej (SOI-R-5), L. Penke, J. B. Asendorpf (2008) Adaptacja K. S. Jankowski (2016) także wymagają większego doprecyzowania, np. pytanie "Z iloma różnymi osobami odbyłeś/aś stosunek płciowy jednorazowo?" może zostać odebrane jako pytanie o liczbę partnerów podczas stosunków grupowych, a nie liczbę partnerów, z którymi respondent odbył stosunek wyłącznie jeden raz.

Autor pracy przedstawił ogromną ilość wyników swoich badań, co jest bardzo cenne. Część z nich stanowi znaczący materiał empiryczny, niekiedy odnoszę jednak wrażenie, że ten ogrom danych nieco przytłoczył Doktoranta. Okazuje się, że skrupulatność nie zawsze jest uzasadniona.

Niedosyt budzi sposób prowadzenia analizy zebranego materiału. Wydaje się być nie do końca przemyślaną, jest pobieżna, prowadzona w sposób chaotyczny i nieefektywna. Niejednokrotnie przybiera formę przepisania wyników zamieszczonych w tabelach. Widać brak umiejętności dokonywania syntetycznego opisu i wnioskowania.

Zastanawia, dlaczego w poszczególnych podrozdziałach pracy Autor podaje w tabelach dane dotyczące zarówno osób z niepełnosprawnością intelektualną, jak i w normie intelektualnej, jednak w jednym miejscu analizuje tylko informacje dotyczące pierwszej grupy respondentów, w drugim umieszcza ponownie te same tabele i analizuje cztery kolejne kolumny danych (dotyczy to np. tabel nr 28-79 oraz 18-22 analizowanych w połowie w podrozdziale 6.1, a w połowie w 6.2.). Słabo czytelne wydaje się również umieszczenie w jednej tabeli danych zróżnicowanych ze względu na trzy zmienne niezależne: płeć, poziom intelektualny oraz czas pobytu w placówce.

Pewną niestarannością opracowania cechują się tabele, w których opis kolumn nie zawiera nazw szczegółowych zmiennych, a tylko informację, że są to np. "Odpowiedzi osób badanych na pyt. 24" (takie nagłówki posiadają przykładowo tabele 28-74).

W obszernej analizie otrzymanych wyników badań zaprezentowanej przez Doktoranta można dostrzec nie mało mankamentów. Podjęta przez Autora analiza niekiedy jest przepisaniem wszystkich wartości z tabeli (np. w podrozdziale 6.3. umieszczono taki opis statystyczny: "W wyniku przeprowadzonych badań kontroli emocji u osób badanych stwierdzono, że w przypadku skali kontroli gniewu mediana wynosi 16,47, wartość minimalna wynosi 7,00, wartość maksymalna wynosi 26,00, odchylenie standardowe wynosi 4,38, natomiast test normalności rozkładu wynosi $w=0,97406$, $p=0,00525$. W przypadku skali kontroli depresji mediana wynosi 17,57, wartość minimalna wynosi 7,00, wartość maksymalna wynosi 28,00, odchylenie standardowe wynosi 4,66, natomiast test normalności rozkładu wynosi $w=0,98408$, $p=0,07353$ ". Ważne byłoby skomentowanie przez Autora przeliczonych wartości. Cechą charakterystyczną przedstawionych analiz jest nie tylko dwukrotne umieszczanie tych samych tabel, ale także analiz i wniosków, np. identyczne są podsumowania rozdziału 6.3 i 6.4, zaś np. wnioski zamieszczone w podrozdziale 6.5 są wycinkami analiz zamieszczonych pod tabelami a wnioski końcowe przedstawiono wcześniej w poszczególnych analitycznych podrozdziałach.

W pracy zgromadzono ogromny materiał empiryczny. Każdy badacz na podstawie analizy wyników badań winien dążyć do sformułowania precyzyjnych wniosków. Z tej perspektywy szkoda, że Autor takiego znaczącego projektu wielokrotnie powtarza, że "Wyniki badań nie

były poddawane analizom statystycznym, ponieważ narzędzie badawcze nie jest standaryzowane. Nie ma zatem możliwości określenia istotności statystycznej, a tym samym określenia, jaki zachodzi związek pomiędzy (...)" . Zamiast oczekiwanych analiz Autor zamieszcza, np. w podrozdziale 6.6, analizę porównawczą wartości liczbowych, co niewiele wnosi z poznawczego punktu widzenia, ponieważ liczebności zestawianych grup były zróżnicowane, zatem nie są porównywalne (np. 50 chłopców WNI, 34 dziewczęta WNI, 48 chłopców ZLNI i 22 dziewczęta ZLNI).

W różnych miejscach pracy Autor zamieszcza „wnioski z badań”, niestety zazwyczaj podaje tylko istnienie lub brak korelacji między zmiennymi szczegółowymi i kierunek zależności, nie omawia jednak szczegółów, w tym bardzo interesujących tendencji, które są widoczne w rozkładzie danych. Taka pogłębiona analiza byłaby bardzo cenna dla czytelnika. Autor nie podejmuje także dyskusji wyników z ustaleniami innych autorów, ani nie kieruje żadnych rekomendacji do pracy z wychowankami placówek resocjalizacyjnych posiadających lekką niepełnosprawność intelektualną.

Dokonując pewnych uogólnień mogę stwierdzić iż, przedłożona mi do recenzji praca Pana magistra Czesława Toboły ma charakter obszernego, opracowania o charakterze empirycznym. Za pozytywną oceną recenzowanej pracy przemawia:

- podjęcie ważnego społecznie i edukacyjnie zagadnienia dotyczącego izolacyjnej funkcji systemu resocjalizacyjnego w kontekście społeczno-emocjonalnego i seksualnego funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną,
- interdyscyplinarne ujęcie problematyki poczucia tożsamości seksualnej, tym samym dostarczenie ważnych informacji o związkach między – z jednej strony – licznymi uwarunkowaniami tej tożsamości, a – z drugiej strony – przejawami tożsamości systemowej, kontrolującej,
- próba opracowania i wykorzystania przez Doktoranta własnych metod i narzędzi badawczych do oceny podejmowanych zagadnień; wykazał się On umiejętnością dostosowania ich zarówno do wymagającej próby respondentów, jak i trudnej problematyki badawczej, wyróżnił się przy tym wysoką świadomością ograniczeń komunikacyjnych związanych z niepełnosprawnością badanych,
- zgromadzenie bogatego materiału empirycznego, ponieważ otrzymane wyniki stanowią ważne przesłanki do analiz w obszarze pedagogiki specjalnej, seksualnej, resocjalizacyjnej.

Konkluzja

Konkludując, uznaję dysertację doktorską Pana mgr Czesława Toboły zatytułowaną: „Funkcjonowanie społeczno-emocjonalne a seksualność młodzieży niedostosowanej społecznie z lekką niepełnosprawnością intelektualną” za wartościową, społecznie potrzebną i spełniającą kryteria stawiane tego typu pracom. Dlatego wnoszę do Rady Wydziału Pedagogiki Dolnośląskiej Szkoły Wyższej o dalsze procedowanie pracy. W moim przekonaniu, recenzowana praca spełnia wymagania określone w ustawie z 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, co stanowi podstawę dalszego postępowania zmierzającego do nadania Panu mgr Czesławowi Tobole stopnia doktora nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Zbigniew Izdebski